

Kommentar

Preben Bertelsen

Psykologisk Institut, Aarhus Universitet

Spørgsmål vedrørende selvets struktur

Jan Tønnes Hansen og jeg har haft vores arbejde med selvpsykologien flettet ind og ud af hinanden i 5-6 år, til stor fælles inspiration, ved jeg. Derfor vil jeg her først og fremmest kommentere på den model af selvet JTH introducerer som en muligt underliggende forklarende model for det, vi identificerer empirisk med big five metodikker. At big five metoder i sig selv kan være problematiske, og at det er usikkert, hvad det er for en empiri, vi egentlig har med at gøre, vil jeg lade ligge her¹. Under alle omstændigheder vil jeg være enig i, at den type af modeller i psykologien, der for tiden har den mest lovende forklaringskraft er modeller, der opererer med en selv-dynamik, dvs en dynamik, der ligger i dette, at vi som selv'er er *nogen, der vil noget* – med verden, med hinanden, med os selv.

I slutningen af target-artiklen inviteres til opklarende indvendinger. Det vil jeg så prøve at honorere med række spørgsmål, hvis afklaring muligvis/forhåbentlig kan være med til at skærpe JTHs egen teoretiske position – ikke mindst over for min selvpsykologiske model, som er en anden end JTHs, om end vi begge er inspireret af Kohut.

1. I JTH model er der fire intentionalitetsformer. Den førstes intentio-pol manifesterer sig som en rettedhed mod selvhævdelse og selv fremstilling. Den anden intentio-pol manifesterer sig som en rettedhed mod betydningsdannelse (hvor 'dannelse' ikke forstås som proces, men som produkt, f.eks. et forbillede, en værdi osv). Mit første spørgsmål lyder: Er her ikke et modelproblem? idet de to manifestationer ikke er af samme slags. At være rettet mod *selvhævdelse* betyder at være rettet mod en bestemt måde at agere på – at være rettet mod *betydningsdannelse* er at være rettet mod kulturhistoriske artefakter (i aller-videste forstand, herunder også andre menneskers forbilledelighed). Muligvis drejer løsningen sig blot om sprogopretning: at formuleringen kunne lyde, at man er rettet på en selvhævdende måde og er rettet på en betydnings-/værdi-/forbillede-idealiserende måde.

¹ Derudover har jeg en særlig interesse i emnet 'Big Five', eftersom jeg har stået for oversættelsen af den just udkomne danske version af spørgeskemaet til 16PF5 – Raymond B. Cattells personlighedstest, som kan siges at indgå som centralt led i 'Big Five'-praksis og forskning. Jf: 16PF5 Spørgeskema og Manual. Dansk Psykologisk Forlag (1999).

2. Mit andet spørgsmål drejer sig om hvor sikre vi kan være på, at den foreslåede sortering af de forskellige faktorgrupper i forhold til selvets konstituent er mere end arbitrære og blot fikst tillempede til den selvmodel, der præsenteres. F.eks. hedder det at selvets *andenhenførende* intentio kan være impliceret i faktor III (conscientiousness) – dvs vedrørende graden, med hvilken man er effektiv, organiseret, planfuld, pålidelig, ansvarlig og grundig. Ja, jo, men kunne det ikke lige så godt være den slags personlighedstræk, hvormed man *hævder* sig selv, fremstiller sig selv? Dvs at man spejler sig i andres anerkendelse af, at man netop er planfuld, pålidelig, grundig osv. Kunne det ikke lige så godt være selvets *selvhenvørende* intentio, der er impliceret her?

I forbindelse med den andenhenførende konstituent hedder det, at mennesker med en dårlig udviklet betydningsrettethed mangler evne til vedblivende at fastholde et sæt af meningsgivende idealer. Men er det på den anden side ikke også sådan, at netop omkring denne problematik kan mennesker også tværtimod være meget vedholdende og klamre sig til forbilleder, ideologier, religioner på en meget kompromisløs og fanatisk måde, idet man ikke tåler den tomhed og meningsløshed der (tilsyneladende) truer, hvis forbilledet er mindre end super?

3. Mit tredje spørgsmål vedrører JTHs begreb om intentionalitet og intentio. F.eks. tales om selvhenvørende intentio – andetsteds om mestringsstræbende intentio – og et sted overvejes om mestringskonstituenten kan være et intentio. Det kommer til at *lyde* som om intentio eksisterer i sig selv, som noget der rører sig i individet/selvet, en slags indre motiv eller lignende, der i virkeligheden ligger langt fra intentionalitetsbegrebet. Er det også sådan det skal forstås? Sådan som jeg tænker om intentio, henviser det ikke til nogen i sig selv eksisterende entitet, motivation, behov, kraft eller lignende. Intentio er derimod den abstraktion, der fremkommer, når vi metodisk og epistemologisk reduktivt anskuer den ubrydelige enhed og helhed, intentionaliteten, så at sige som rettedheden indefra-og-ud. Den måde hele den intentionelle forbundethed tager sig ud, når vi ser den som en rettedhed *mod* noget. Tilsvarende er intentum ikke nogen selvstændig entitet i mit begreb herom. Det er den måde hele den ubrydelige intentionelle forbundethed tager sig ud, når vi ser den som en rettedhed *af* noget.

4. Mit fjerde spørgsmål vedrører dette, at der tales om *fire* konstituent. Rettedheden mod samhørighed bestemmes som en vi-hed og som 'lad mig være lige som dig'. Mit spørgsmål er, hvorfor *disse* bestemmelser ikke blot er en form for andenhenførende idealisering? Dvs, dette at være rettet af og del af

det betydningsfyldte, det forbilledlige, som fylder en med eksistens og mening? For den sags skyld kunne det også være en del af eller side ved det sevhenførende, spejlende: Det er netop i dette, at vi spejler os i andre som nogen både lige som os selv og som (lidt) forskellig fra os selv, at vi bliver til *nogen* lige som dem. JTHs argument er, at det fællesskabshenførende adskiller sig fra såvel det selvhenførende som det andethenførende ved at være *ren* form for oplevelse af fællesskab. Men findes sådan noget? Svarer det ikke til, at mystikere taler om 'ren bevidsthed, der ikke er om noget'? Men er vihed ikke altid noget, vi oplever *i og med* konkrete rettetheder – dvs. enten i og med at vi spejler os eller i og med at vi idealiserende bliver rettet, ledet, retledt.

Den samme art af overvejelse har jeg angående den sidste af de fire konstituenten som JTH taler om, rettethed mod at opnå kognitive kompetencer og handleeven (s. 31). Hvorfor er det ikke en del af idealiseringen og betydningsrettetheden: På en "Wittgensteinsk" måde tilegner vi os jo netop bemestrende betydninger gennem forbilleder. Eller hvorfor er det ikke en del af spejlingen: Netop gennem de udtryk, vi giver for os selv gennem mestring, kompetence osv, ser vi os selv udtrykt, kan spejle os som en *nogen* i de indtryk, vi vækker hos andre og i de produkter og artefakter, vi fremstiller.

I artiklen hedder det også, at der gør sig en mere dyb, dunkel og gennemtrængende livshistorisk betinget psykodynamik gældende ved udfoldelsen af de tre andre intentionalitetskonstituenten. Mit spørgsmål lyder her: Hvorfor er det ikke lige omvendt? Hvorfor er det ikke også sådan her at mestringen (kognitive kapaciteter og handleevne) er den dybe *proto-intentionelle* grund, hvoraf *egentlig* intentionalitet opstår?

Altså alt i alt: hvorfor ligestilles disse fire fænomener i modellen. Hvorfor er det ikke snarere en "2 x 2" model: to konstitutive komponenter (mestring og socialitet) og to højorganiserede perspektiveringer af intentionaliteten (spejling og idealisering)?

5. Mit femte spørgsmål vedrører hvordan modellen som helhed egentlig skal forstås. Min usikkerhed stammer fra at JTH nogle gange taler om de fire komponenter som "konstituenten" og nogle gange som "intentionalitätsformer", og det er jo ikke uden videre det samme. Sammen med det fjerde spørgsmål ender det for mig op i i al fald tre udlægninger af JTHs model, der er forskellige, og som derfor har meget forskellige konsekvenser for modellens forklaringskraft og art af forklaring.

Hæfter man sig ved, at der med det selvhenførende, andenhenførende, fællesskabshenførende og mestringshenførende er tale om *konstituenten*, så kunne det se ud som om modellen skal forstås således, at selvet som sådan, er konstitueret af disse fire. Og hvis ellers JTH bruger begrebet om konstitution på samme måde, som jeg gør, må det betyde, at selvet på sin side er den samlede dynamiske organisering af disse. Problemet ved den udlægning er, at hver af disse konstituenten i sig selv bestemmes som rettetheder. Løsningen kunne være, at selvet, der konstitueres af disse, i så fald er en overordnet rettethed, en højorganiseret rettethed eller en rettethed af anden orden. Man kunne så tænke sig, at der findes et førsteordensselv, en *nogen*, et førstepersonperspektiv i og med hver af disse rettetheder. Disse ville så tilsammen udgøre den konstituerende grunddynamik, der samler sig til den overord-

nede selvets dynamik som er udgangspunkt for modellens forklaringskraft – f.eks. over for big five.

Under alle omstændigheder forbliver det imidlertid lidt utydeligt i JTHs model, hvorfor det netop er disse fire og ikke nogle flere eller nogle andre vi skal arbejde med.

Hæfter man sig imidlertid ved at der tales om intentionalitätsformer, skal JTHs model måske snarere læses sådan, at vi har med en overordnet intentionalitet at gøre, en overordnet rettethed, selvets rettethed som sådan; men at den har nogle grundformer den manifesterer sig i, og som kan være vægtet forgrunds/baggrundsagtig i forhold til hinanden, alt efter temperament, kulturhistorie og livshistorie samt den aktuelle situation. I så fald er de fire former netop ikke konstituenten (i al fald ikke i en organiseringsdynamisk tænkning, hvor man siger at en entitet er konstitueret nedefra-og-op, og organiseret ovenfra-og-ned). Man må da se sig om efter noget mere grundlæggende, hvis man vil tale om intentionalitetens konstitutionelle grund. Også i denne udlægning forbliver det imidlertid lidt uigennemskueligt hvorfor vi netop skal operere med disse fire grundformer og ikke nogle flere eller nogle helt andre.

Dermed kan jeg vende tilbage til mit fjerde spørgsmål og den udlægning af modellen, der ligger og simrer her. Man kunne tænke sig at modellen – uden at markere dette tydeligt – afbilder både fuldyrket intentionalitet som sådan og intentionalitetskonstituenten. Nemlig at den dybe socialitet, vi-heden og mestring (i videste forstand) ret beset er den konstitutionelle proto-intentionale grund hvoraf egentlig intentionalitet med dens intentio-spejling og intenum-ledethed udvikler sig.

Det er jo nok oplagt, at jeg mener, at det er den sidste udlægning af modellen, der er mest holdbar. Ikke mindst fordi det er denne udlægning, der tager brodden ud af en mulig kritik i retning af, at de fire komponenter er arbitrært valgte (hvorfor ikke nogle helt andre) og endvidere tager brodden af kritik i retning af, at selvmodellen i det hele taget er arbitrært valgt (hvorfor ikke en hel anden opfattelse af den centrale menneskelige psykodynamik).

Modellen bliver da denne, at selvet findes i og som en intentionel forbundethed mellem organismen og dens omgivelser (jf. Bertelsen 1999a, 1999b). Nærmere forstået en forbundethed, der har et intentio, et førstepersonperspektiv hvorved der overhovedet er en *nogen*, der er således forbundet og således rettet – og som har et intenum, der (1) kan være en anden *nogen*, som selvet er forbundet med, dvs en anden person, der selv har et førstepersonperspektiv der kan være rettet mod selvet og som følgelig kan have projekt menneske for med selvet, eller (2) det kan være et *noget* (naturen, kulturelle artefakter osv) som ikke har noget førstepersonperspektiv, og som dermed ikke kan være rettet mod selvet og dets rettethed (og følgelig heller ikke kan have projekt menneske for).

En teoretisk model, der baserer sin forklaringskraft på en sådan opfattelse af forbundethed som grundkategori og på en sådan opfattelse af intentionalitet, forekommer det mig ikke at være noget arbitrært ved. Tværtimod har vi netop inden for Antropologisk Psykologi efterhånden oparbejdet en god teoretisk tradition og en holdbar argumentation omkring dette – om end, selvfølgelig, i skiftende terminologi og betoning hos de forskellige teoretikere, der har arbejdet hermed.

Grundfiguren mht. intentionalitet og det egentlige selv indeholder derfor efter min opfattelse kun *to* komponenter (modsat JTHs fire): Intentionalitet kan ses som på den ene side spejlende rettet *mod* noget eller *nogen*: Vi *spejler* os i verden, ikke bare for simpelthen at blive bekræftet, men dybest set for i det hele taget at kunne komme til at mærke os selv, kende os selv, blive bevidst om os selv – ja, dybest set for overhovedet at bliver til som et selv. Indbegrebet af at være et selv er at være en *nogen* med et førstepersonperspektiv på verden, på andre, på os selv. På den anden side kan intentionaliteten også ses som idealiserende rettet *af* noget: Vi er rettet *af* det, som er vigtigt for os. Vi er rettet af det, som er af naturhistorisk og kulturhistorisk *betydning* for os. Der betydningsfulde er det grundlæggende fysiske og biologiske i vores livsverden, det er også det kulturfrømbragte i vores livsverden, og det er det, som har fået en særlig betydning for os gennem vores personlige livshistorie. Vi rettes deraf og vores tilværelse for dermed meningsfylde og retning.

Netop fordi dette er de fundamentale psykologiske karakteristika ved menneskelig intentionalitet set hhv i et intentionperspektiv og et intentum-perspektiv er der altså intet arbitrært teorivalg her. Intention- og intentumperspektivering af vores rettedhed er antropologiske konstanter.

At vi fundamentalt kan tale om, at vi som evolutionært udviklede væsener har en dyb socialitet og mestringskompetencer i videste forstand, forekommer også at være godt validerede påstande. Tænker man sig endvidere, at det er den evolutionære adfærdsmæssig-funktionale grund, vi har fælles med floklevende pattedyr, så forekommer det heller ikke arbitrært heri at se den konstitutive grund, hvoraf intentionaliteten organiserende udvikler sig. Det er derfor heller ikke arbitrært at operere med, at netop disse grundkonstituer optræder som antropologiske konstanter eller universelt identificerbare dimensioner i forbundetheden: Socialitetens dybe vihed og mestring er netop det konstitutive psykologiske grundstof, som menneskelig intentionalitet er en organisering af. Selvet set i intentionperspektivet: Vi spejler os, bliver til *nogen*, båret af socialitetsadfærds- og mestringsadfærds-konstituer. Selvet set i intentumperspektivet: Verden og tilværelsen bliver til *noget*, med retning og meningsfylde, igen båret af vores dybe sociale vihed og vores mestringer, hvormed vi jo netop forbinder os 'Wittgensteinsk' med kulturhistoriske betydninger på en meningsfyldende måde.

Det var mit bud på at udstyre selvmodellen med non-arbitrær psykodynamisk forklaringskraft. Hvad den *dermed* har at sige om big five er en anden historie. Nu er jeg først og fremmest spændt på hvad JTHs replik lyder på angående selvmodellen.

Referencer

- Bertelsen, P. (1999a): Selvet som intentio eller førstepersonperspektiv af både første og anden orden. *Bulletin fra Forum for Antropologisk Psykologi*, 5, 36 – 40
- Bertelsen; P (1999b): Selvet, det hellige, Gud og projekt menneske. *Bulletin fra Forum for Antropologisk Psykologi*, særudgave nr. 1, 92 – 100.